

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурса за заемане на академичната длъжност *доцент*
по професионално направление 2.1. Филология
(Френски език – Лингвокултурология),
обявен от СУ "Св. Климент Охридски" (Факултет за класически и
нови филологии, Катедра по романистика)
в Държавен вестник бр. 100 от 15. 12. 2017 г.,
с единствен кандидат гл. асистент д-р **Жана Кръстева Тончева**

I. В обявения конкурс за заемане на академичната длъжност *доцент* се явява като единствен кандидат д-р Жана Кръстева Тончева, редовен главен асистент в Катедрата по романистика на Факултета за класически и нови филологии на СУ "Св. Климент Охридски". Предоставила е всички изисквани по процедурата документи и материали.

II. Гл. ас. д-р Жана Кръстева е завършила френска филология (с втора специалност испанска филология) в Софийския университет и цялата ѝ преподавателска и научна дейност от 1981 г. до днес протича в това висше учебно заведение. Води часове по практически френски език и специализиран френски език (юридически френски език), чете лекционни курсове по *История на франкофонските цивилизации* и *Увод във френската фразеология*. Специализирала е в университети на Франция, Белгия и Канада. Изнасяла е лекции (в рамките на преподавателската мобилност по програма Еразъм) в университета "Гренобъл Алпи" в Гренобъл, Франция. Сътрудничи като експерт към МОН, участва в Асоциацията на преподавателите по и на френски език в България (председател – 2012-2017 г.). За принос и заслуги към френската култура през 2016 г. е удостоена с държавното отличие на Република Франция *Офицер на Ордена на академичните палми*.

Научните ѝ интереси са в областта на идиоматиката и в частност – фразеологията, на съпоставителното езикознание, лингвокултурологията, лексикографията и проблематиката на преподаването на френския език като чужд. Изследванията ѝ са свързани с тези лингвистични профили и са публикувани на български и френски език у нас и в чужбина. Автор е на две монографии: *Черно на бяло – за устойчивите словосъчетания с прилагателно име за цвят в българския и френския език* (София: УИ "Св. Климент Охридски", 2016, 311 с.), представляваща с известни модификации дисертационния ѝ труд, и *Устойчиви сравнения в българския и френския език* (София: УИ "Св. Климент Охридски", 2018, 292 с.). Важен момент е научно-приложната ѝ дейност като участник в авторския колектив под ръководството на доц. д-р А. Чаушев при създаването на двата големи лексикографски труда – *Френско-български речник* (2002, второ разширено издание 2016) и *Българско-френски речник* (2013), както и при подготовката и издаването на учебни пособия за изучаване на френския език. Заслужава да бъде отбелязано участието ѝ в редица международни лингвистични конференции, като при някои от тях имам преки впечатления от нейното представяне като успешен, задълбочен и интересно поднасящ научната информация учен със собствено виждане и аргументация.

III. Гл. ас. д-р Жана Кръстева участва в конкурса с монографичен труд (*Устойчиви сравнения в българския и френския език*), седем научни статии и две приложения, представляващи лексикографската ѝ дейност.

IV. **Хабилитационният труд** *Устойчиви сравнения в българския и френския език (лингвистични и лингвокултурологични аспекти)* е ярко доказателство за трайния интерес на авторката към идиоматиката, която, освен че е изключително информативна за носителя на съответния език, за човека въобще и неговото световъзрение, е и истинско предизвикателство при усвояване и преподаване на чужд език, при превод от и на чужд език. Съдейки по проявените в изследванията на д-р Ж. Кръстева тънки наблюдения и старание да се вникне в дълбочината на езиковите явления, свързвам изследователската насока на нейните занимания пряко с преподавателската ѝ дейност, с желанието ѝ да предаде повече знания и умения.

Още в самото начало следва да се отбележи, че темата за устойчивите сравнения (УС) отвежда към все още дискуссионна в теоретичен план проблематика в лингвистиката. От друга страна самият езиков материал, по-специално френският, се налага да бъде събиран за изследването от различни лексикографски източници, а българският, представен в труда на В. Кювлиева, да бъде допълнен. Д-р Ж. Кръстева проявява старание да обхване от посочените на с. 175 *Лексикографски източници и лингвистични корпуси* значителен масив от устойчиви сравнения, за да създаде работен корпус от 2714 езикови единици (1550 български и 1164 френски) и да състави два тълковни речника (съответно на българските и на френските УС). Заслужава да се подчертае много доброто познаване на българската и френската литература, отнасяща се както до фразеологията, така и до идиоматиката в цялост, а също така и на славистичната в тази област, което ѝ осигурява един по-широк поглед и основание в подхода към УС.

Трудът се състои от увод, четири глави, заключение, библиография (теоретична част – 174 с.), лексикографски източници и речници на българските и френските УС (118 с.).

В **Увода** е конкретизиран обектът на изследването – избран е типът с *компаратор като / comme*, което е правилен избор, тъй като той представя "класическите" сравнения с най-голямо количествено присъствие и фреквентност в двата езика и е най-яркият изразител на *категорията устойчиви сравнения* в идиоматиката. Авторката си поставя за цел да покаже УС в актуалната когнитивна лингвокултурологична перспектива. Тя добре формулира основните задачи за разкриване на важните характеристики (структурни, лексико-граматични, семантични, образност), които разработва последователно в отделните глави. Прилага комплексен съпоставителен подход, който ѝ помага да постигне задълбочено, солидно теоретично обосновано изследване с приносен характер.

Сполучливо, в кратка и ясна форма в **Първа глава** е представена същността на сравнението като мисловна операция, реализатор на познание и на отношение, като се поставя акцент върху езиковото изразяване (използването на различни компаратуми, определен вид лексикални единици, предложни конструкции и др. за реализиране, изказване на компаративно отношение – с. 22-23). Разграничени са логически и образни сравнения, анализирана е връзката между образни и устойчиви сравнения и разликата между УС и индивидуално-творческите сравнения, които се срещат в художествената литература и разговорната реч. Обърнато е внимание на връзката в семантичен план с категориите количество и качество, на ролята на сравнението като стилистична и риторическа фигура, на отношението сравнение – метафора. Важен момент в тази част е обзорът (с. 31-38) върху представянето на УС във фразеологичните изследвания, когнитивната лингвистика и лингвокултурологията – тук се откроява познанието на авторката върху публикуваното по проблематиката у нас и във Франция, както и върху постиженията на славистиката, от една страна, а от друга – личната ѝ преценка за

различните подходи и анализи. Представената научна информация тук всъщност и доказва, че изследването на д-р Ж. Кръстева извършва първата съпоставка на изявите на категорията устойчиви сравнения в български и френски в избраните аспекти, като, трябва да се подчертае, лингвокултурологичният се налага като актуален в последните работи по фразеология.

Втора глава представя структурните и лексико-граматически характеристики на УС в двете езикови системи, с което се осъществява първата необходима и важна стъпка в разкриването на езиковата същност на категорията. И тук авторката се изправя пред сериозния спорен проблем – какво да приеме за база на цялостното представяне на сравненията в своята работа: логическата структура, обхващаща всички позиции на процеса сравняване (*comparandum – tertium comparationis – comparator – comparatum*), или структурата на езиковото изразяване, отдаваща основно значение на *comparator*-а и *comparatum*-а, а на *tertium comparationis* – съпътстваща роля на семантичен проявител, като всичко това пък от своя страна определя избора на начина на лексикографската им регистрация. Отчитайки като много тясна връзката между признака (основата на сравнението) – *tertium comparationis* и сравняващата част – *comparatum*, д-р Ж. Кръстева приема концепцията и термините на В. Кювлиева-Мишайкова, която първа изследва УС в българския език и чийто труд (1986), един сред първите в славистиката, е високо оценяван и до днес от славистите. Следователно сравнението се разглежда със структура *tertium comparationis – comparator – comparatum*, която се определя като двуделна, двучленна, понеже се взема предвид разположението на първия и третия елемент от двете страни на връзката *като / comme*. Направена е класификация на структурите с оглед на лексикалния характер на първата, лявата част (*адективен, глаголен, адвербиален* – всичките те фактически *tertium comparationis*, *субстантивен* – реално *comparandum*) и на броя на автосемантичните елементи на *comparatum*-а (*монологсемен, билексемен, полилексемен*) и са представени съответните структурни схеми. Това структурно описание предоставя необходима информация с пряко отношение към лингвокултурологичната разработка в глава IV-та. Интересно наблюдение отбелязва авторката, разглеждайки субстантивните структури с отсъстващ *tertium comparationis* – срещу регистрирани 77 български УС стои само един случай (*amis / camarades / copains comme cochons*), което може да подкрепи идеята за проява на специфика на българския език, но, разбира се, както е и посочено – само в съпоставка с френския (явлението се наблюдава и в други езици, напр. в чешкия). Ще отбележа, че *субстантивните компаративни* структури биха могли да се разглеждат заедно с т. нар. *съкратени компаративни* структури в обща група на модифицираните структури. Така класификацията би получила по-изчистен, еднотипен вид и по-силна аргументация за задължителното включване на основанието на сравняването като пълноправен член на компаративната структура, т.е. лявата част да е представяна от *tertium comparationis* (каквото е положението при основната маса УС), а отсъствието му – да е характеристика на модифицираните структури.

Подробно е представен лексикалният състав на УС в двата езика (вж. напр. съществителното име като компонент – нарицателни / собствени, конкретни / абстрактни, диалектни и пр., подкрепено с богат илюстративен материал) с цел да се покаже общото и различното в градивото при двете системи, както и да се подготви базата за изясняването на образността в следващата III-та глава и на лингвокултурологичната същност на УС в IV-та глава.

В тази част на изследването са разгледани още граматико-парадигматичните характеристики на УС с ограниченията, промените при употреба, проявата на съгла-

суваност със субекта (comparandum-a) на сравнението. Авторката отделя специално внимание на вариантността, нейните видове и разграничението ѝ от синонимията.

В **Трета глава**, представяща семантиката на УС, се открояват три важни анализа: на образността, на интензифициращия характер на преобладаващата част компаративни образувания и ролята на иронията при изграждането на сравнения, спояваща трите им елемента (tertium comparationis – comparator – comparatum) в единен образ и превръщаща ги в безспорни същински фразеологични единици.

Разглеждайки образността в отношението ѝ към експресивността, мотивираността, семантичните промени, архаизацията на някои компоненти, отпадането на реалии и пр., д-р Ж. Кръстева споделя много ценно наблюдение при съпоставителното разглеждане на езиковия материал. Тя посочва значението на характера на връзката между означаваното от tertium comparationis и означеното с comparatum за предвиждане на възможност за поява или не на сходни компаративни образувания в двата езика (с.75) – когато връзката е от естествен характер, може да се очакват еднакви сравнения (напр. *жълт* цвят и *лимон* – *жълт като лимон*, *jaune comme un citron*), а когато е от конвенционален характер или в резултат на специфична изборност – различни сравнения (*бистър като сълза* – *clair comme l'eau de roche*).

При втория важен и също така подробен анализ заслужава да се отбележи представянето на семантичната трансформация на компаратума във фразеологичен интензификатор, придаващ на цялата сравнителна конструкция интензифициращ характер. Мисля, че не трябва да се отрича интензифициращ характер на българските субстантивни УС (с. 87), тъй като преобладаващата част от тях (срв. *момиче като капка*, *глас като йерихонска тръба*) се семантизират с участието и на наречие за степен в дефиницията – в конкретните примери с *много*, *изключително* и др., както това става при сравненията с експлициран адекватен tertium comparationis, показано много добре на с. 91. И тук проличава умението на авторката да вниква в детайли и старанието ѝ да представи откъм различните възможни ракурси спецификите и ролята на двата главни члена на сравнителната конструкция, напр. адекватният tertium comparationis трябва да има скаларен характер, глаголният пък често означава "действие, извършвано със сила или скорост във висока степен" (*рева като магаре* 'рева много силно'; *frapper comme un sourd* 'frapper très fort') и изисква семантизация чрез две наречия с количествено значение (важно наблюдение, което трябва да се има предвид при лексикографското представяне на съответните сравнения) и пр. Компаратумите се разглеждат като два вида – *компаратум-еталон* и *компаратум-стереотип* с насочване към културната им обусловеност (разглеждана в IV-та глава), като се представя схемата на проявяваните комбинации от връзки с еднакъв или различен tertium comparationis в съпоставителен план.

Друг сполучлив анализ е този на интересната семантична група *иронични устойчиви сравнения*, открояваща се със силната си експресия и ярка оценъчност. Тръгвайки от постановката на И. Паси (2001) за смешното и иронията, авторката изтъква спецификата – "раздвояване на единното" (*тънък като каца*) при този вид образувания. Приема разграничението на Д. Константинова (2011) на две групи: УС, построени върху иронията като троп – същински иронични сравнения (с използване на антифраза и оксиморон) и УС, изразяващи иронично отношение (с използване на хипербола и алогичен образ). Д-р Ж. Кръстева извлича интересни данни от съпоставката на материала от двата езика: изненадващо по-голям брой иронични УС в българския език (с много важната и точна преценка, че това има относителен характер и е в зависимост от пълнотата на отразяването им в лексикографските източници, поради което не може да се прави извод за иронията като повече присъща на единия език и

манталитет – с.103); преобладаване на еуфонични средства при българските УС, а при френските – на каламбура. Посочва най-ярките и фреквентни обекти на иронично отношение и в двата езика – проявите на високомерие, глупост и неумение (при дейност и облекло); представя открояващото се участие на зооними и етноними като компаратум (често с културно-историческа обусловеност), при което се откриват различия в двете идиоматични системи.

В Четвърта глава д-р Ж. Кръстева избира лингвокултурологичния подход, за да разшири и обогати характеристиката на УС от двата езика. Чрез него тя показва съдържащата се в тях богата информация за когнитивни, психологически, културни и исторически процеси, които от своя страна са неподправено откровение за носителите на съответния език. Заслужава да се отбележи, че така авторката се съобразява с актуалната тенденция в съвременните лингвистични изследвания и специално по отношение на идиоматиката. Тази част от труда представлява принос не само с оглед към съпоставителното изследване на избраните езици, но в частност и към проучването на френската идиоматика. Тук авторката осъществява семантичен, образен и аксиологичен анализ чрез системата от концепти, които се откриват при УС. Тя организира наблюдението в три ракурса съобразно: 1) субекта на сравнението (*comparandum*), който в семантичен и граматически план е имплицирен в *tertium comparationis* (*кой бива сравняван* – човекът е в центъра на вниманието, по-рядко се сравняват други същности, поради което концептосферата *Човек* е най-широко представена); 2) признака–основание на сравнението (*tertium comparationis* – мотив на сравняването – *какво се сравнява*), при който концептосферата *Човек* се разкрива чрез множество разнообразни концептуални полета и богат илюстративен материал, а концептосферата *Природа* – със значително по-малко УС, като се откроява ролята на сетивните възприятия; 3) предмета, с който се сравнява (*comparatum*), отбелязан като най-важен компонент в семантиката, изграждащ образността. Тук д-р Ж. Кръстева показва с богат илюстративен материал доминирането на зооморфния код в УС, като се спира на общите за двата езика случаи (напр. при най-многобройната група образувания с образа на кучето – с.138) и на характерните само за единия от тях (с.139).

Тази глава от изследването разкрива уменията на авторката да обхване и систематизира богатия корпус устойчиви сравнения, да покаже езиковите и извънезиковите фактори в изграждането на концептуалната мрежа при тях, да разчете в семантиката и образите фрагменти от езиковата картина на света, да подчертае антропоцентричния и антропометричен елемент в тях, да изтъкне общото, сходното и различното между компаративните образувания на българския и френския език. Д-р Ж. Кръстева поставя акцент на културната обусловеност на образната семантика и на значението ѝ като отражение на световъзрението на човека. Представеният концептуален анализ показва, че човекът се поставя в центъра на собственото си внимание, че самопознанието го вълнува, привлича и че той опознава (и оценява) себе си чрез натрупаното познание преди всичко за околния свят – природа, природни явления, артефакти. Тази част от труда е наситена с много идеи за конкретни лингвокултурологични разработки.

Като лингвист с лексикографски опит д-р Ж. Кръстева знае ползата за другите от събирането и представянето на езиковия материал в речникова система и проявява старание да обработи корпусите от сравнения, върху които е направила своите наблюдения, анализ и изводи, и да ги представи с тяхната семантика и стилистична и друга характеристика в два речника. Приложените речници не са от традиционния лексикографски тип (като едноезични би следвало след стилистичните маркери и дефиниции да предлагат още и илюстративен материал, но това в случая не е задължително, тъй като са приложение към теоретичен труд, а не самостоятелно издание). Те

обаче определено могат да бъдат използвани при обучението по съответния език (в случая – по-голямо приложение при обучението по френски език у нас, но и при евентуално изучаване на българския от носители на френския език). Особено са полезни в научен план – за други изследователски цели с представеното разпределение на сравненията (класификация) по характера на лявата им част, за разработки в съпоставителен план по различна лингвокултурологична проблематика, както и за допълнения и уточнения при двуезичната лексикографска практика. Разбира се, ще бъдат в помощ и на преводаческата дейност. Освен това със съдържащия се в тях разработен семантично материал те са солидна готова база за създаване на самостоятелен двуезичен (прав и обратен) речник на сравненията в двата езика.

V. Статиите, които представя д-р Ж. Кръстева, са основно съпоставителни лингвокултурологични изследвания върху идиоматиката на френския и българския език.

Статиите № 4 и № 7 по важна, съществена проблематика, прецизно разработена [разглеждат съответно интензифициращия характер на основния масив УС в българския и френския език (№4) и УС с ироничен характер (№7)], в модифициран вид са включени в реабилитационния труд.

Статия № 3 "Към представата за другия, отразена в българската и френската фразеология" разработва актуалната тема за представата и отношението към човека от другия етнос, по отношение на когото географската близост, съжителството, историческата съдба и различни други обстоятелства предлагат възможност за опознаване, но своеобразно ограничено, подчинено на опозицията *свой – чуждо*, и подпомагат изграждането на стереотипи. Езиковият материал, обект на наблюдение, представлява устойчиви словосъчетания в широк спектър: фразеология, колокации, термини. Разпределен е в два типа образувания: устойчиви словосъчетания с етноним без оценъчен характер (с открити четири тематични подгрупи) и устойчиви словосъчетания с етноним с оценъчен характер (с две подгрупи според аксиологичния елемент – с положителна и с отрицателна оценка). Представеният обстоен анализ на преобладаващите по количество и в двата езика словосъчетания с отрицателна оценка предлага много интересна и богата информация в лингвокултурен план.

Статия № 8 "За концептите *свое* и *чуждо*, отразени в българските и френските устойчиви сравнения" разглежда УС като реализатори на фрагменти от езиковата картина на света, отразители на концептуализацията на възприеманата от човека заобикаляща го среда, като източник на лингвокултурно съдържание. Изяснява се същността на концептите, опозицията им в еволюционното развитие на човешкото познание и връзката им с ценностната система. Интересна е представената езикова реализация на концептите (*свое* – чрез тяло, облекло, дом, род; *чуждо* – чрез тяло, род, друг етнос). Показана е традиционната аксиологична картина, еднаква в двата езика, натоварваща с отрицателен знак концепта *чуждо*. Концептът е образно обвързан с посочването на друг етнос, обикновено съседен, което пък в случая определя и проявата на различен етноним в позицията на компаратума в българските и френските УС. Компаративните образувания разкриват междуетническите отношения в битов, исторически или друг аспект.

Статия № 2 "За опозицията *бял-черен* в българската и френската фразеологична система" има за обект идиоматиката, свързана с цветообозначението. В нея се привлича езиков материал съобразно с широкото схващане за обема и границите на фразеологията. Представя се екстралингвистичната същност на двата термина за цвят, семантичната и културната натовареност, връзката с опозицията *добро – зло*, употребата заедно или самостоятелно в устойчивите изрази, специфичната им роля в българските

иронични устойчиви сравнения. Съпоставителният анализ откроява преобладаването на универсалното в изявата на опозицията в двете фразеологични системи.

Статиите №5 и № 6 представят лексикографа д-р Ж. Кръстева, която от участието си като съавтор в големите двуезични речници (споменати в началото на рецензията), както и от проучването на традиционната и съвременна българска, френска и друга лексикографска практика, се насочва към теоретична разработка на лексикографски проблеми.

Обект на статия № 5 "Лексикографски вариации на тема цвят" са възможните начини на семантизиране на прилагателните за цвят в речника, като предварително се представя екстралингвистичната същност на названието за цвят и езиковото кодиране на цветовете възприятия. Разглежда семантизацията на прилагателните чрез интенционална дефиниционна характеристика (научна дефиниция за специализиран речник, научна енциклопедия) и чрез екстенционална дефиниционна характеристика (предпочитана дефиниция в тълковните речници на двата езика, представяща семантиката чрез определени предмети-еталони, прототипи на съответния цвят). Отбелязва съвпаденията и различията при избора на прототипния носител на цвета, като посочва при това и проявата на културна обусловеност.

В статия № 6 "Les marques de registre: à quoi ça sert dans les dictionnaires bilingues (le cas de la lexicographie bilingue bulgare/français)" авторката се опитва да намери разрешение на един много значим и много труден за преодоляване проблем специално за двуезичната лексикография – представянето на необходимата допълнителна информация към лексикографската единица чрез някои стилистични маркери (книж., разг., простореч., жарг.), тъй като има разминаване в класификацията и наименованията на квалификаторите от двата езика, известна неустановеност във френската речникова практика, а е и все още спорен въпрос в лингвистиката. Важно е предложението на д-р Ж. Кръстева да се прилага квалификатор и към преводната единица в случаите, когато е само семантичен еквивалент, но с друга стилистична (диафазична), конотативна, социокултурна (диастратична) [ще добавя още – с времева (диахронична) и пространствена (диатопична)] характеристика. Действително ролята на маркера в двуезичния речник, както посочва и авторката, е изключително значима (много повече насочваща от илюстративен пример, който би показал само един от случаите на възможна употреба), защото ориентира кога, в какъв текст, при каква комуникативна ситуация и среда може правилно да бъде употребено преводното лексикално съответствие.

В обобщение ще подчертая, че реабилитационният труд и статиите се отличават с ясна концепция, много богат илюстративен материал, многоаспектно осветляване на всеки отделен проблем, стройна и логически подредена структура на изложението, аргументираност на твърдения и изводи и с точност, яснота и изисканост на езиковия изказ. Вниманието на авторката е насочено към актуална тематика и изследванията ѝ са сериозен научен принос в съпоставителното езикознание, в областта на лингвокултурологията, на българската и специално на френската идиоматика и имат практическо приложение при езиковото обучение, превода и лексикографската практика.

VI. В заключение: Въз основа на разгледаната научна работа на кандидатката в конкурса убедено препоръчвам на уважаемото Научно жури да предложи гл. асистент д-р Жана Кръстева Тончева за заемане на академичната длъжност *доцент* по направление 2.1. Филология (Френски език – Лингвокултурология).

11. 04. 2018 г.
София

Рецензент:
проф. дфн Стефана Калдиева-Захариева